

УДК 340(477)

А. Ф. Коваль,
*аспірант кафедри історії та теорії держави та права
Львівського національного університету ім. Івана Франка*

ПОГЛЯДИ С. ДНІСТРЯНСЬКОГО НА ПРАВОЗНАВСТВО ЯК НАУКУ

Постановка проблеми. Сьогодні прийнято розуміти науку як важливу галузь людської діяльності, метою якої є отримання і систематизація об'єктивних знань про дійсність. За характером предметів, явищ і процесів об'єктивного світу, сьогодні прийнято виділяти природні і суспільні науки. В свою чергу за предметом суспільні науки поділяються на більш детальні сфери наукового знання: філософію, історію, юриспруденцію, соціологію, політологію, етику, естетику, тощо. Юриспруденція — це галузь людської діяльності, яка детально вивчає державу і право як самостійні, але органічно взаємопов'язані між собою важливі сфери життя суспільства.

Юридична наука, як і будь-яка інша наука, повинна отримувати нові об'єктивні знання про свій предмет, здійснювати систематизацію знань, їх опис, обґрунтування і передбачення, на основі досліджуваних нею соціальних законів, різних державно-правових явищ і процесів. Вона користується своїми власними поняттями і категоріями, в яких закріплюються отримані нею знання про різні сторони державно-правового життя суспільства, про виникнення, розвиток і функціонування таких соціальних інститутів, як держава і право.

Метою написання даної статті є висвітлення та аналіз поглядів С. Дністрянського на науку правознавство. Саме ці погляди, на нашу думку, допоможуть нам зрозуміти як давно українські правники зацікавились питаннями предмету науки правознавства, її значення та взаємозв'язку з іншими важливими суспільними науками. Висвітлення таких поглядів С. Дністрянський здійснює через призму загального поняття науки, яка включає в себе як природничі, так і суспільні (гуманітарні) науки.

Дане дослідження може бути допоміжним матеріалом в межах курсу «Теорія держави та права» при розгляді теми «Предмет та метод науки правознавства».

На сьогоднішній день автор *не зустрічав* дослідження сучасників, в яких висвітлюються та аналізуються погляди С. Дністрянського на правознавство як науку.

Погляди С. Дністрянського на загальне поняття науки та науки правознавства можна побачити в таких його опублікованих фундаментальних теоретичних працях як «Загальна наука права і політики» (1923) та «Погляд на теорії права та держави» (1925). Крім того, автор аналізує неопубліковані раніше архівні матеріали, зокрема, статтю про О. Огоновського та працю «Границі науки права».

Розглядаючи завдання науки в широкому розумінні цього слова, С. Дністрянський писав так: «Наука вчить чоловіка пізнавати світ: все, що до нього

належить, чи на ньому діється» [1]. У слово «світ» учений вкладає поняття природного (матеріального) та суспільного (соціального) світу, які існують як єдине ціле та не можуть протиставлятися або розділятися окремо один від одного, бо об'єктивний світ складається з багатьох різноманітних явищ природи та суспільства.

Оскільки явища в природі та суспільстві відбуваються незалежно від свідомості та волі людей, то вони, на думку С. Дністрянського, підпорядковуються певним закономірностям об'єктивного світу, а відповідно метою науки в широкому розумінні цього слова є дослідження й використання людьми цих природних та суспільних закономірностей. Розвиток людства у свою чергу зумовлював розвиток науки в загальному розумінні, бо вирішення різних проблем, які виникали перед людством протягом історії, здійснювались шляхом пізнання та використання сил природи та суспільства. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що для С. Дністрянського «справжня наука є підсумком, певною системою знань про об'єктивний розвиток матеріального світу, про істотні внутрішні зв'язки явищ природи та суспільства» [2].

Виходячи з єдності матеріального світу, С. Дністрянський доводить єдність та взаємозв'язок різних наук. В залежності від того, чи ця сукупність питань стосується розвитку природи, чи розвитку суспільства, він розрізняє науки природничі та суспільні. Отже, до природничих він відносить науки про явища природи, до суспільних — науки про явища суспільства.

Загальним предметом для суспільних наук, на думку С. Дністрянського, є «буття та суспільна свідомість» [3]. Незважаючи на єдність загального предмету для суспільних наук, С. Дністрянський, відрізняє між собою науки за специфічним предметом пізнання, який охоплює «певну групу суспільних явищ, їх необхідні та істотні зв'язки і відносини» [1].

Суспільні науки учений поділяє у свою чергу на: 1) «науки про зовнішні прояви життя суспільства (медицина, філологія)»; 2) «науки, які вивчають відносини людей між собою (історія, статистика, соціологія)»; 3) «науки, які утворюють правила для врегулювання людського життя у світі (етика, правознавство)» [4].

Серед суспільних наук, С. Дністрянський найважливіше місце надає правознавству як науці, бо лише вона «вивчає суспільне життя людства та його норми» [1], досліджує «норми суспільного життя», має «важливе значення для цілої системи суспільних наук в силу своїх завдань, функцій, предмету і методу, її наукової концепції та понятійного апарату, її системи та структури, її онтологічних, гносеологічних та аксіологічних характеристик, її місця і ролі в системі інших наук» [1].

Учений вважає, що «загальна наука права повинна показувати своє відношення до суспільства, до економіки, до економічного життя осіб, а також повинна з'ясувати в чому полягає суть права в історії людського суспільства, яке є його значення у розвитку народів, та яке його відношення до держави» [1].

Про роль права С. Дністрянський писав так: «Право завжди виступає по відношенню до суспільствознавства регулятором суспільних відносин. Воно

регулює економічні, політичні та інші відносини, які склались у суспільстві. Право закріплює в тій чи іншій країні державний та суспільний лад» [1].

У межах правознавства С. Дністряньський виділяє різні його частини. Так, базовими частинами правознавства, на думку С. Дністряньського, є філософія права, соціологія права, історія права, теорія права, включаючи різні концепції розуміння права. Крім того, він проводить поділ науки правознавства за різними галузями об'єктивного (юридичного, державного) права, серед якого виділяє: «державне право, міжнародне право, карне право та карний процес, цивільне право та цивільний процес, торгівельне і векселеве право і т. д.» [1].

Проаналізувавши наукову спадщину С. Дністряньського, можна зробити висновок, що С. Дністряньський розрізняє різні інститути, зокрема, в межах цивільного права інститут зобов'язального права, інститут авторського права, інститут сімейного права, в межах державного (конституційного) права—інститут виборного права, в межах якого існують право народу на самовизначення, право народу на рідну мову, право народу на власні навчальні заклади та інші права.

С. Дністряньський, запропонував власне розуміння меж права, для здійснення якого потрібно «виявити ті численні зв'язки та відносини науки права з іншими науками, з осмисленням яких можна окреслити межі науки права [...] Кожна наука має свої границі, має свій власний світ, однак ні одна не сміє ставляти китайський мур проти інших наук, не припускаючи чужих впливів [...]» [5].

С. Дністряньський, порівнюючи межі наук із межами держави, виявляє між ними як подібність так і суттєву відмінність. Подібність між кордонами держави та межами науки полягає в тому, що держави, проголошуючи свою суверенність на своїй території, прагнуть до виключення будь-яких впливів на власну територію. Звичайно, будь-яка держава не може уникнути міждержавної політики, бо повинна підтримувати постійні відносини з іншими державами. Так і різні науки, які вивчають різні ділянки людських знань, окреслені умовними кордонами, в межах яких існує власний предмет та метод дослідження, але окремо науки не можуть існувати, бо часто використовують у своїх дослідженнях знання інших наук. Взаємозв'язок між різними науками обумовлюється тим, що різні науки об'єднують поняття науки в широкому розумінні цього слова так, як поняття людства об'єднує в собі поняття різноманітних об'єднань людей [6].

Різниця між межами науки та межами держав полягає в тому, що коли держави виводять за свої кордони війська, то їх метою є захоплення чужих територій заради власного збагачення; по-іншому цей процес проходить, коли знання однієї науки поширюються на іншу науку, бо внаслідок цього не збільшуються межі однієї з наук, і ні одна з наук не поглинає в собі іншу, а навпаки, в результаті наукового розвитку різні науки кожного разу більше розгалужуються та поглиблюють власні знання. Так, в результаті з'єднання знань двох або більше наук часто виникає нова наука з власними межами, з власним методом та методом [7].

Виходячи з даного твердження, С. Дністрянський проводить і аналогію між межами наук та межами окремих галузей конкретної науки, які також взаємодіють між собою. С. Дністрянський зазначає, що з однієї сторони галузі правознавства є відокремленими частинами науки, а з другої — тісно взаємодіють між собою, використовуючи знання кожної з них.

Виявляючи окремі зв'язки та відносини правознавства з іншими соціальними науками, наприклад, філософії, соціології, історії та інших, С. Дністрянський в межах науки правознавства виділяє такі загальнотеоретичні науки як філософія права, соціологія права, історія права, які використовують знання інших наук, але без яких сама наука правознавства була б неможливою, бо саме знання цих наук доповнюють та завершують науку правознавства. На думку С. Дністрянського, «філософія права досліджує суть права, а також вивчає різні наукові системи різних філософів. Філософія права не охоплює розвиток різноманітних норм права в історичному аспекті. Цим займається історія права, яка вивчає історію правових систем народів, які мали вплив на формування устрою цивілізованих держав світу та для правових приписів усіх галузей права. Історія права охоплює вивчення історії правової культури від її початку аж до сьогодення. Історія права допомагає правникам формувати загальні філософські висновки про суть права» [1].

На завершення подаємо роздуми С. Дністрянського на науку правознавства, висвітлені в його праці «Погляд на теорії права та держави»: «Представивши генезу й розвиток прав в історії, приступає філософія права до розуміння суті права та держави в сучасності, залишаючи всякі внутрішні прояви людського життя психології, та не торкаючись своїм методом до пояснення чисто філософських понять як воля, вільна воля і т. д. Суть права охоплює і ідею права, та ідея права вказує не лише відповідне місце в соціальному порядку всесвіту, але й внутрішні ознаки, які право повинно мати, щоб було справжнім правом [...] Філософія права повинна придивитися до провідних галузей права та передати загальний їх характер [...] Вкінці вона повинна відкрити шляхи, якими повинно піти право й держава в найближчому історичному розвитку суспільних фактів і змагань теперішності, — коротко кажучи, відкрити нову мету права та держави на найближчу добу, спираючись на потенційні дані теперішньої доби. Взагалі філософія повинна бути висловом своєрідного правового еволюціоналізму» [8].

Оскільки дослідження права за С. Дністрянським є дослідження порядку суспільного життя, то події, які відбуваються в суспільстві є першою реальною основою дослідження права. Так, закони впорядкованого суспільного життя — це наступні кроки дослідження права. Тут виступає на перше місце особа та її суспільна діяльність, оскільки вона є членом суспільства і як така відіграє у ньому визначну роль. На думку С. Дністрянського, її внутрішнє, психічне життя не може бути предметом дослідження науки права. Він акцентує, що не воля, як внутрішній процес, а лише діло, як зовнішній момент у суспільному житті, може бути вихідною точкою правових міркувань.

Отже, з усього сказаного вище можна зробити висновки про те, що

С. Дністряньський уявляє всю систему різних наук як єдину й неподільну, яка з постійним розвитком утворює нові, невідомі раніше науки та їх складові частини. Об'єднує всі науки поняття науки в широкому розумінні цього слова, в межах якої С. Дністряньський виділяє природничі та суспільні науки. Серед суспільних наук С. Дністряньський, зважаючи на характер та історію виникнення й розвитку, найважливіше місце надавав науці правознавства як регуляторів суспільних відносин.

Література

1. Дністряньський С. Загальна наука права і політики. — Прага, 1923. — Т. 1. — С. 5–7.
2. Дністряньський С. Стаття про О. Огоповського. Рукопис, 7 с. // Державний архів Тернопільської області. — Ф. Р-3430. — Оп. 1. — Спр. 40. — Арк. 4.
3. Там само. — Арк. 5.
4. Там само. — Арк. 6.
5. Дністряньський С. Грапиці науки права. Рукопис. Без дати // Державний архів Тернопільської області. — Ф. Р-3430. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 5.
6. Там само. — Арк. 1.
7. Там само. — Арк. 2.
8. Дністряньський С. Погляд на теорії права та держави // Ювілейний збірник Наукового товариства ім. Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття основи 1873–1923. — Львів, 1925. — С. 54–56.

УДК 343.85

*О. С. Мельничук,
аспірант кафедри теорії держави і права ОНЮА*

ОПІР ЗЛУ: ПРО МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ В ПРАВІ У І. О. ІЛЬІНА

Питання про межі застосування сили в праві неможливо вирішити, не торкнувшись ряду інших питань, пов'язаних з ним, які визначають, у відомій мірі, його рішення. Питання про поєднання переконання і примусу в практичній реалізації функцій права, про існування цивілізованого примусу, що припускає, що примус може бути правомірним і неправомірним, свідчення тому, що в правозаконній державі, у сучасному цивільному суспільстві право несумісне з насильством.

Право, на думку одного із сучасних теоретиків, узагалі невід'ємне від сили, тобто від характерної для юридичного інструментарію і юридичних механізмів здатності переборювати правовими методами опір тих чи інших осіб, за допомогою юридичних установлень домагатися відповідно до діючих юридичних порядків підпорядкування їхньої волі цим установленням. «Неспроможне право — не право. Право — силовий інструмент соціального життя» [1], і в житті сучасних держав, його якість силового інструменту не зникає, а тільки перетворюється відповідно до вимог епохи.